

Kronika • Chronicle

Akademikas Vaclovas MALIŠAUSKAS ir jo mokslinis palikimas

(90-ąsias gimimo metines pažymint)

Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institutas pirmasis pokario metais ėmė nagrinėti ir žemės ūkio ekonomikos problemas. Iš pradžių tyrimams vadovavo Instituto direktorius akad. Dzidas Budrys. 1952 m. buvo įkurtas Žemės ūkio ekonomikos sektorius, kuriam vadovauti pakviestas ekonomikos m. kand. Marijonas Gregorauskas. Jis, nepalikdamas universiteto, sektoriui vadovavo iki 1956 metų. Sektorius sustiprėjo jaunais mokslo darbuotojais, susiformavo kaip regimas žemės ūkio ekonomikos mokslinių tyrimų vienetas.

Iš M. Gregorausko vadovavimą sektoriui 1956 m. perėmė Vaclovas Mališauskas. Įkūrus 1959 m. Lietuvos žemės ūkio ekonomikos institutą, Sektoriumi teko ieškoti savo tyrimų nišos. Jis iš pradžių buvo pavadintas Rentabilumo ir ūkiskaitos, o 1973–1992 m. – Gamtos išteklių ekonominio vertinimo skyriumi. Tačiau visą laiką jo tyrimų objektas liko žemės ūkio gamybinių jėgų, žemės naudmenų, jų naudojimo ekonominio vertinimo problemos.

M. Gregorauskas buvo agrarinės politikos tyrėjas, tuo tarpu V. Mališauskas labiau linko į agrarinės ekonomikos taikomuosius tyrimus. Įkūrus 1959 m. Žemės ūkio ekonomikos institutą, kuris daugiausia dėmesio turėjo skirti ekonomikos taikomiesiems tyrimams, vadybos technologijų rengimui, Mokslų akademijos

Ekonomikos instituto Žemės ūkio ekonomikos sektoriui teko ieškoti savo tyrimų nišos, būdingesnės akademinio mokslo institucijai, skirtai vykdyti fundamentinius tyrimus.

Vaclovas Mališauskas gimė 1918 m. sausio 15 d. Albainos vienkienyje, Aukštadvario valsčiuje, Trakų apskrityje. 1939–1943 m. studijavo teisę Kauno ir Vilniaus universitetuose ir įgijo teisininko diplomą. 1947 m. baigė Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą, 1947–1950 m. studijavo Mokslų akademijos aspirantūroje. Nuo 1950 m. dirbo Ekonomikos institute mokslo darbuotoju. 1956–1973 m. – Rentabilumo ir ūkiskaitos, 1973–1992 – Gamtos išteklių ekonominio vertinimo skyriaus (iki 1980 m. sektoriaus) vadovas. 1950 m. apgynė ekonomikos mokslų kandidato, 1966 m. – daktaro (habilituoto daktaro) disertaciją apie žemių ekonominį vertinimą. 1967 m. – profesorius. 1968 m. išrinktas Lietuvos MA nariu korespondentu, 1980 m. – akademiku (tikruoju nariu). 1965 m. suteiktas Lietuvos nusipelnusio ekonomisto, 1978 m. – Nusipelnusio mokslo veikėjo garbės vardas. Mokslinio darbo kryptis – gamtos išteklių ekonominis vertinimas ir jo panaudojimas. Valstybinės premijos laureatas (1966 ir 1979 m.).

Sektorius davė pradžią rajoninėms ekonominėms konferencijoms, siedamas mokslą ir gamybą, dėdamas ūkių vadovų,

žemės ūkio specialistų ekonominio švietimo pagrindus. Konferencijos būdavo dviejų dalių. Pirmą dalį sudarydavo mokslininkų ekspedicijos į ūkius. Jų metu buvo susipažįstama ne tik su ūkių veiklos pirminės apskaitos duomenimis. Tyrimo objektuose vykdavo grupiniai pokalbiai: sektoriaus darbuotojai dėstydavo atskirų klausimų sprendimo ekonominio įvertinimo metodinius principus, aiškindavosi gautų rodiklių lygio priežastis, ūkių vadovai ir specialistai keldavo ūkių veiklos ekonomines ir organizacines problemas. Pokalbiai duodavo medžiagos ūkių atstovų ir sektoriaus darbuotojų ekonominiams apmąstymams. Antroje dalyje išklaudydavo mokslininkų ir gamybininkų pranešimų, vykdavo diskusijos. Institutas, talkinant Biržų ir Rokiškio rajonų ekonominėms taryboms, siekdamas plačiau paskleisti tokių konferencijų organizavimo patirtį, išleido šių rajonų ekonominių konferencijų medžiagą¹. Tokių priemonių organizavimo paklausa buvo didelė: pirmoji knygelė buvo išleista 500, antroji – 3000 egz. tiražu.

Didelis išmėginimas buvo 1952 m. užduotis parengti žemės ūkio raidos prognozes laikotarpiui iki 1965 metų, kaip sudėtinę problemos „Perspektyvinis Lietuvos energetikos išvystymas ryšium su kompleksiniu Nemuno kaskados panaudojimu“ dalį. Moksliniame tyrime buvo gautos tokios išvados: svarbiausia žemės ūkio plėtros kryptis – gyvulininkystės produktų gamybos didinimas, derinant tai su tolesniu cukrinių runkelių auginimo, linininkystės, daržininkystės ir sodininkystės plėtojimu; pagrindinis augalininkystės uždavinys – garantuoti pašarų bazę gyvulininkystei, kartu nepamirštant tradicinių augalininkystės produktų gamybos Respublikos gyventojų poreikiams tenkinti; žemės ūkio plėtros būdas – gamybos intensyvinimas, t. y. racionalesnis žemės išteklių naudojimas, keliant žemės našumą melioracinėmis priemonėmis, subalansuotai naudojant mineralines ir organines trąšas, laiku dirbant augalininkystės darbus; derlingesnių augalų veislių išvedimas ir auginimas; gyvulių produktyvumo kėlimas, gerinant gyvulių bandos veislinę sudėtį, subalansuotai šeriant, taikant tobulesnes gyvulių laikymo technologijas; visų žemės ūkio darbų kompleksiškas mechanizavimas².

1955 m. Vilniuje įvyko TSRS Mokslų akademijos organizuotas pasitarimas, svarstęs šiuos klausimus Baltijos šalyse ir Baltarusijoje. Šio pasitarimo dėka sektoriaus darbuotojai užmezgė bendradarbiavimo ryšius su Baltarusijos, Estijos ir Latvijos mokslų akademijų Ekonomikos institutų darbuotojais, nagrinėjančiais panašius klausimus, pasitikrino tyrimų metodus ir rezultatus. Pasitarimo medžiaga 1956 m. buvo paskelbta specialiu leidiniu. Tada buvo pagrįstos Lietuvos žemės ūkio gamtinės zonos, kurios vėliau beveik nesikeitė.

Pradiniu V. Mališausko vadovavimo sektoriui laikotarpiu suintensyvėjo žemės ūkio produkcijos savikainos nustatymo,

kolūkių materialinio suinteresuotumo didinimo moksliniai tyrimai. 1965–1972 m. sektorius daug dėmesio skyrė kolūkių ekonomikos tyrimams. Pasirodė keletas kolektyvinių monografijų, nagrinėjusių kolūkių kaupimo ir vartojimo fondus, kolūkinės gamybos intensyvinimą ir efektyvumą³.

Viena vertus, lyginant su valstybiniais ūkiais, kolūkiai buvo mažiau suvaržyti, turėjo didesnę iniciatyvos laisvę, labiau rėmėsi nuosavais ištekliais. Kita vertus, sektoriaus darbuotojams buvo prieinamas Žemės ūkio ministerijos sukauptas visų kolūkių masinės informacijos masyvas. Jie taikė statistinio tyrimo metodus, kuriuos leido panaudoti gana primityvi turima skaičiavimo technika. Svarbūs buvo V. Mališausko atlikti tyrimai, leidusieji santykiniais kokybiniais matais – ekonominiais balais – įvertinti visų rajonų, visų ūkių žemės naudmenas. Didelis nuopelnas buvo Stanislovo Martišiaus, kuris tuo metu koreliaciniais skaičiavimams pritaikė trikampes matricas, gerokai palengvėnusias skaičiavimo rankiniu būdu technologijas. Taigi sektoriaus darbuotojai galėjo vertinti ir vertino svarbiausius gamybos veiksnius: žemę (ekonominiais balais), darbo išteklius (darbo valandomis arba darbo apmokėjimu), gamybinius fondus (pinigais). Tokia analizė leido išryškinti racionalias gamybos veiksnų proporcijas. Tačiau beveik neliko laiko informacijos rinkimui tyrimo objektuose, išnyko grupinės išvykos į ūkius, ekonominių klausimų aptarimai su ūkių specialistais. Nebuvo organizuojamos apklausos.

Tuo šis mokslinių tyrimų etapas baigėsi. Svarbią reikšmę įgavo gamtos išteklių ekonominis vertinimas, prasidėjęs žemės ekonominio vertinimo metodikos rengimu. Buvo paskelbtos kelios kolektyvinės monografijos, iš jų minėtina „Žemė ir gamyba“.

Gamtos išteklių vertinimo darbus V. Mališauskas apibendrino dviejose monografijose, kuriose aprašė gamtos išteklius, jų naudojimą, ekonominio vertinimo principus, kadastrų sudarymą⁴. Antroji monografija praktiškai apibendrino gamtos išteklių kadastro mokslinius tyrimus. Šią monografiją jis baigė sirgdamas. 1996 metais jis mirė.

Sėkmingą ir produktyvią sektoriaus veiklą lėmė tai, kad jo mokslinį branduolį sudarė darbuotojai, savo kūrybinį kelią pradėję būdami aspirantai, jaunesnieji mokslo darbuotojai, ilgus metus kaupę mokslinių tyrimų patirtį, galiausiai tapę mokslų daktarais, habilituotais daktarais, docentais ir profesoriais. Kai kurie darbuotojai, įgavę mokslinių tyrimų įgūdžius sektoriuje, perėjo dirbti į kitas mokslinio tyrimo ar studijų institucijas. Dideli V. Mališausko nuopelnai. Jis visas jėgas ir visą laiką skyrė moksliniams tyrimams, jaunųjų mokslininkų ugdymui, buvo kupinas naujų idėjų, karštai gynė ir stengėsi skelbti Žemės ūkio ekonomikos sektoriaus darbuotojų mokslinius rezultatus.

Akad. V. Mališauskas iki mirties dirbo Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institute, vadovaudamas tam pačiam sek-

¹ Lietuvos TSR MA Ekonomikos institutas. Biržų rajono gamybinė-techninė taryba. Kolūkių ekonominė konferencija Biržų rajone. Vilnius: Vaizdo spaustuvė, 1959. 136 p. Lietuvos TSR MA Ekonomikos institutas. Rokiškio rajono ekonominė taryba. Gaminkime daugiau ir pigiau (Rokiškio rajono kolūkių ekonominė konferencija). Vilnius: Valst. polit. ir moksl. literatūros leidykla, 1960. 107 p.

² Академия наук Литовской ССР. Перспективное развитие энергетики Литовской ССР в связи с комплексным использованием реки Немунас. Основные положения и выводы. Вильнюс, 1956. С. 36.

³ Lietuvos TSR Mokslų akademijos Ekonomikos institutas. Kolūkių gamybos efektyvumas. Vilnius: Pergalės spaustuvė, 1972. 317 p. Lietuvos TSR Mokslų akademija. Ekonomikos institutas. Kaupimas ir vartojimas Lietuvos TSR kolūkiuose. Vilnius: Mintis, 1967. 202 p.

⁴ Mališauskas V. Racionalus gamtos išteklių naudojimas. Vilnius: Mokslas, 1985. 209 p.

Mališauskas V. Gamtos išteklių naudojimas ir apsauga. Vilnius: Academia, 1993. 320 p.

toriui. Iš pradžių jis nagrinėjo žemės ūkio mechanizacijos klausimus. Maždaug po penkmečio iš spaudos išėjo jo monografija, skirta žemės ekonominio vertinimo, šio vertinimo panaudojimo žemės ūki ir jo įmonių veiklos ekonominės analizės reikalams⁵. 1970 m. buvo paskelbtas Lietuvos žemės kadastras, parengtas vadovaujant Vaclovui Mališauskui⁶. Jame buvo susisteminti visų rajonų ir ūkių suvestiniai duomenys apie atskirų žemės naudotojų žemės kiekį, kokybę, našumą, pajamingumą. Vėliau jis atlieka lyginamąjį Baltijos šalių ir Baltarusijos žemių ekonominį įvertinimą: jeigu Lietuvos žemių ekonominį įvertinimą prilyginti 100%, tai Latvijos būtų 97,4%, Estijos – 112,8%, o Baltarusijos – 92,7%. Melioracijos priemonės padidino žemės ekonominį įvertinimą: Lietuvos – 22%, Latvijos – 17%, Estijos – 21% ir Baltarusijos – 14%.

Įkvėptas žemės ekonominio vertinimo pasisėkimo, Vaclovas Mališauskas ėmėsi kitų gamtos išteklių ekonominio vertinimo. Į šį vertinimą jis įtraukė ne tik savo sektoriaus, bet ir kitų organizacijų darbuotojus. Darbo rezultatai paskelbti leidiniuose: „Lietuvos TSR miškų ištekliai ir augimvietės“ (1972), „Miško

žemių ekonominis vertinimas“ (1975), „Miškų kadastro sudarymas ir panaudojimas“ (1978), „Rekreacinių išteklių naudojimas ir vertinimas“ (1985), „Žuvivaisos tvenkinių ekonominis vertinimas“ (1976), „Vandens išteklių naudojimo gerinimas“ (1980). V. Mališauskas buvo šių leidinių sudarytojas arba atsakingasis redaktorius. Darbo sudėtingumą sudarė tai, kad labai skyrėsi gamtos išteklių vertinimo objektas ir kriterijai. Todėl moksliniu ir ypač metodiniu požiūriu šių gamtos išteklių vertinimas nėra užbaigtas. V. Mališausko darbuose jie jau nebuvo tokie reikšmingi kaip žemės, naudojamos žemės ūkyje, ekonominis vertinimas, jo panaudojimas.

Institutas sektorių panaikino 1992 m. Taip baigėsi keturiasdešimtmetį (1952–1992 m.) trukusi produktyvi sektoriaus mokslinė veikla, kurios indėlis į agrarinės ekonomikos mokslą turi išliekamosios reikšmės.

Prof. habil. dr. Antanas POVILIŪNAS
Lietuvos mokslų akademija

ACADEMICIAN VACLOVAS MALIŠAUSKAS AND HIS SCIENTIFIC HERITAGE

(in commemoration of his 90th anniversary)

Vaclovas Mališauskas was a full member of the Lithuanian Academy of Sciences (LAS), Prof. Habil. Dr. He was born 15 January 1918 in Albinava village, Trakai county, Aukštadvaris district and died 7 March 1996 in Vilnius.

In 1939–1943 he studied law at the universities of Kaunas and Vilnius and earned the diploma of lawyer. In 1947 he graduated from the Faculty of Economics of Vilnius University. In 1947–1950 he was on doctoral studies at the LAS and was granted the Ph. D. degree in economics. In 1950–1992 he worked at the LAS Institute of Economics. In 1956–1973 he headed the Division of Profitability and Self-Financing and in 1973–1992 the Division of Natural Resources Economic Evaluation. In 1966 he gained

the doctoral degree (habil. dr.) in economics in the field of land economic evaluation. In 1967 V. Mališauskas was granted the title of professor. In 1968 he was elected a corresponding member and in 1980 a full member of the LAS. In 1965 he was awarded the title of a Lithuanian merit economist and in 1978 the name of honorable scientist. In 1966 and 1979 he was a winner of the National award.

Significant works: “Economic Evaluation of Land and Its Application” (1963, in co-authorship with J. Vaitiekūnas), “Economic Efficiency of Land Melioration” (1970), “Optimal Utilisation of Natural Resources” (1985), “Utilisation and Conservation of Natural Resources” (1993). His scientific works make up about 220 printer’s sheets. He was a supervisor of 13 doctoral dissertations.

Prof. Habil. Dr. Antanas POVILIŪNAS
The Lithuanian Academy of Sciences

⁵ Lietuvos TSR mokslų akademijos Ekonomikos institutas. Mališauskas V., Vaitiekūnas J. Žemės ekonominis vertinimas ir jo panaudojimas (Darbų 15 tomas). Vilnius: Valst. polit. ir moksl. literatūros leidykla, 1963. 388 p.

⁶ Lietuvos TSR mokslų akademijos Ekonomikos institutas. Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas. Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto Vokės filialas. Lietuvos TSR žemės kadastras. Vilnius: Mintis, 1970. 352 p.